rather superficially, having omitted many studies important for his subject. He did not explain the way of understanding many concepts crucial to the monograph, and extremely significant for the presented arguments, for example “the media space”, which already appears in the title (the author de facto confined it to the press and Internet space), but also the “media product”, “adaptation” but also “fantasy literature”. These oversights do not diminish the scholarly import of the book and the publication itself is a highly recommendable study as a complementary contribution to research on the reception of literary fantasy for the young public.

— POPLiteratura, t. 2], Pracownia Literatury i Kultury Popularnej oraz Nowych Mediów, Wrocław 2014, pp. 303–315; idem, *The Book for children and young people as an advertising and marketing product (as exemplified by the publishing policy of Egmont Publishers)*, [in:] *Around the book, the library and information. Current state — challenges — perspective. Studies and Essays*, ed. M. Juda, A. Has-Tokarz, R. Malesa, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2014, pp. 61–74.

Edyta Izabela Rudolf

Uniwersytet Medyczny im. Piastów Śląskich we Wrocławiu

Medycyna w literaturze *science fiction*: od utopii poprzez fikcję ku nadziei

DOI: 10.19195/0867-7441.22.20

Recenzja: Henry G. Stratmann, *Using Medicine in Science Fiction. The SF Writer's Guide to Human Biology*, Springer International Publishing, New York-London 2016, ss. 556.

Słowa kluczowe: medycyna, *science fiction*, eksploracja kosmosu, eksperymenty medyczne

Keywords: practice medicine, science fiction, space exploration, medical experiments

Motywy związane z medycyną stale są obecne w literaturze i sztukach pięknych: od pojedynczego elementu po patografię¹. „Wszystko, co uznawane jest za medyczne, również związki sztuki leczenia z innymi rodzajami sztuki, zamyka się w szczególnym trójkącie relacji. Tworzą go: leczący, chory i choroba”². W tym układzie lekarz zajmuje szczególne miejsce, gdyż na nim głównie koncentruje się akcja utworu, często też medycy zostają protagonistami lub głównymi bohaterami danej fabuły. Choroba i pacjent stanowią kolejne elementy medycznych obrazów

¹ Patografia — nurt piśmiennictwa skupiający się na kwestiach patologicznych stron osobowości wybitnych artystów, np. śmiertelna choroba Mozarta. Zob. R. Tokarczyk, *Medycyna a normy. Sztuka leczenia wśród innych rodzajów sztuk*, Warszawa 2011, s. 16; E. Zierkiewicz, *Patografia jako zjawisko kulturowe i jako narzędzie nadawania znaczeń chorobie przez współczesnych pacjentów*, „Teraźniejszość — Człowiek — Edukacja” 2012, nr 1, s. 52–53.

² R. Tokarczyk, *op. cit.*, s. 17.

w sztuce. „Narracja [opisywania i odczytywania choroby] przerzuca pomosty porozumienia pomiędzy ludźmi chorymi i ludźmi zdrowymi, pomiędzy różnymi kulturami, odmiennie odczytującymi nawet te same choroby”³. Nie inaczej też jest w utworach *science fiction*, których autorzy często wykorzystują motyw medyczny bądź jako elementy zdobnicze, bądź jako główny problem, wokół którego toczy się akcja. Początki sięgają, oczywiście, *Frankensteina* (1818) Mary Wollstonecraft Shelley, w którym autorka uczyniła obiektem swojego zainteresowania zarazem doktora, jak i ułomne (martwe) ciało. Kolejni pisarze, twórcy filmowi i autorzy gier chętnie sięgali po motyw medyczny jako uatrakcyjnienie swych fikcyjnych światów fantastycznych. Konwencja *science fiction* pozwalała na realizację marzeń o panaceum lub przeciwnie: autorzy roztaczali wizję pandemii nieznanego wirusa/bakterii/pasożyta bądź prezentowali nowatorskie zabiegi. Znamienne, że wielu twórców literatury fantastycznej poznało medycynę na studiach, a nawet praktykowało ją jako zawód, np. Michael Blumlein, Miles J. Breuer, Arthur Conan Doyle czy Michael Crichton.

Ostatnimi laty technologia medyczna i farmakologiczna znacznie się rozwinęły. Medycyna poprawiła jakość życia oraz przedłużyła je, a współczesna medykalizacja zaczęła obejmować nowe przestrzenie życia. Pojawiły się działy oparte głównie na innowacjach, jak medycyna kosmiczna, nanotechnologia medyczna czy nowe techniki tymczasowego zatrzymania funkcji życiowych (np. hibernacja). Fascynujący świat medycyny i tajemnic ludzkiego ciała sprawił, iż zarówno twórcy, jak i odbiorcy utworów należących do SF zapragnęli informacji, pozwalających zweryfikować aktualne i przyszłe możliwości technologii medycznej. Prac podejmujących ten temat jest niewiele i stanowią raczej wyjątek. Należy do nich m.in. zbiór esejów *No Cure for the Future: Disease and Medicine in Science Fiction and Fantasy* pod redakcją Gary’ego Westfahla i George’a Slassera (2002) czy *Tomorrow’s Medicine* autorów skupionych wokół „Scientific American” (2014).

Autorem, który odważnie podjął temat analizy i weryfikacji medycznych rewelacji w *science fiction*, jest Henry G. Stratmann — kardiolog nuklearny i specjalista w zakresie chorób wewnętrznych. Zanim rozpoczął prywatną praktykę, wykładał na St. Louis University School of Medicine i prowadził badania kliniczne. Ponadto zdobył dyplomy z dziedziny chemii i fizyki. Jest autorem i współautorem licznych profesjonalnych publikacji naukowych dla czasopism medycznych. Okazjonalnie publikuje utwory fantastyczne i artykuły popularnonaukowe w czasopiśmie „Analog Science Fiction and Fact”. W swojej książce *Using Medicine in Science Fiction. The SF Writer’s Guide to Human Biology* połączył swoje dwie pasje: naukę i literaturę *science fiction*⁴.

Książka *Using Medicine in Science Fiction* powstała, gdyż, jak wspomina autor, wielokrotnie proszono go, aby wyjaśnił, które elementy medyczne w danym

³ *Ibidem*, s. 18.

⁴ Dane na temat autora pochodzą z jego strony internetowej: <http://www.hgstratmann.com/Profile.html>, dostęp: 30.09.2016.

utworze są fikcyjne, a które faktycznie istnieją. Przygotowując swoją publikację, odkrył, iż pod względem naukowym fakty związane z medycyną i biologią prezentowane są w twórczości fantastycznej w sposób niekompletny, uproszczony lub zafałszowany. Taki stan rzeczy zastanawia, ponieważ, jak zostało wspomniane powyżej, wielu pisarzy *science fiction* było lub jest naukowcami bądź są z naukami biologicznymi blisko związani⁵.

Stratmann we wstępie zaznacza, iż kwestie medyczne podporządkowane są fikcji literackiej, innymi słowy: często następuje „rozmycie” się szczegółów medycznych w celu podtrzymania tempa akcji czy też zrationalizowania opisywanego zjawiska/zdarzenia. W większości przywoływanych przez Stratmanna tekstów fantastycznych nie ma większej różnicy pomiędzy obecnym stanem nauk medycznych a prezentacjami w SF. Czasami jest to niewielki „odstęp”, czasami jest to ogromna przepaść, lecz zawsze w granicach współczesnej nauki.

Każdy rozdział książki Stratmanna koncentruje się na przedstawieniu podstawowych koncepcji dotyczących ludzkiej biologii i opieki medycznej. Prezentowany jest również aktualny stan wiedzy poszczególnych zakresów tematycznych (np. komórek macierzystych czy przeszczepiania narządów) oraz rozważań dotyczących sposobów wdrożenia koncepcji *science fiction* do rzeczywistych rozwiązań medycznych. Materiał został podzielony na trzynaście zakresów tematycznych i obejmuje: sposoby działania ludzkiego ciała, rodzaje zranień i sposoby gojenia, medycynę związaną z przestrzenią kosmiczną (zagrożenia, mikrogravitacja, nieznanne choroby), życie w „zawieszeniu” (hibernacja, bankowanie komórek), zjawiska paranormalne (telepatia, telekineza, prekognicja, teleportacja), biologia nieśmiertelności, seks, inżynieria genetyczna, nanotechnologia, przeszczepianie narządów, bionika, przedłużanie życia oraz sposoby komunikacji z robotem/komputerem medycznym. Po prezentacji zagadnienia z naukowego punktu widzenia Stratmann przywołuje teksty literackie i filmowe, w których dane zjawisko pojawiło się, wraz z komentarzem odnośnie do realizmu wprowadzonego elementu medycznego.

Stratmann — lekarz, naukowiec i pisarz w jednej osobie — postanowił odpowiedzieć na pytania, które powinny pojawić się podczas lektury tekstów *science fiction*. W rozlicznych utworach astronauta czy koloniści obcych planet poddawani są mikrogravitacji czy promieniowaniu (kosmicznemu, słonecznemu itp.). W utworach SF pojawiają się zagadnienia związane z wieloletnimi podróżami kosmicznymi, modyfikacjami ciała ludzkiego w wyniku inżynierii genetycznej czy bioniki. Klony, nanoboty, mutanci gęsto zaludniają światy fantastyczne, nie dziwi więc potrzeba poznania i zrozumienia tego świata. „Postępy medycyny rozpoczęły przygodę mniej spektakularną od podróży międzyplanetarnych, ale

⁵ H.G. Stratmann, *Using Medicine in Science Fiction. The SF Writer's Guide to Human Biology*, New York-London 2016, s. vii. Dalsze odwołania pochodzą z tej edycji. Numery stron podano w nawiasach.

tak samo niosącą ze sobą pytania dotyczące ochrony i uprzedzania przyszłości”⁶. Stratmann dochodzi do wniosku, iż, podążając za myślą Protagorasa, człowiek jest miarą wszechrzeczy. Innymi słowy: ludzie korzystają z własnych ciał i procesów myślowych jako punktu odniesienia do zrozumienia biologii istot pozaziemskich (s. 1–2). Oznacza to również wydawanie sądów o wyższości lub niższości współczesnych ludzi w stosunku do innych form życia, włącznie z ludźmi zmienionymi poprzez eksperymenty naukowe bądź ewolucję (s. 2).

Science fiction przepełniona jest elementami związanymi z medycyną i biologią, jednak Stratmann starannie dobiera teksty, które stanowią podstawę szczegółowych omówień. Autorowi *Using Medicine in Science Fiction* można zarzucić niewielką liczbę przywoływanych tytułów. Naukowiec stawia na równi teksty literackie i filmowe, np. seriale telewizyjne, i swobodnie miesza przykłady literackie z filmowymi, aby ukazać funkcjonowanie danego motywu w różnych mediach. Działanie takie jest ciekawe, bo czasami fabuła eksponuje tematy medyczne, innym razem stanowią one jedynie dodatek, za każdym razem jednak elementy medyczne redefiniują znaczenie człowieczeństwa, co stanowi dla autora omawianej pracy najistotniejszą wartość (s. 507). Układ materiału nie ma charakteru chronologicznie prezentowanego wykładu. Problemowe ujęcie tematu może sprawiać niektórym czytelnikom trudność w odbiorze prezentowanych treści.

Zgodnie z założeniem Stratmanna utwór *science fiction* może pełnić funkcję ćwiczenia wyobraźni, rozrywki i/lub służyć poznawaniu ludzkiej kondycji, nawet jeśli lek lub zjawisko medyczne nie zostały opisane w sposób wiarygodny. Istnieje niebezpieczeństwo wprowadzenia prymatu fikcji nad faktami naukowymi i odbiorca może być przekonany, że zaawansowana inżynieria genetyczna lub inne elementy medyczne, daleko bardziej rozwinięte niż w rzeczywistości, są możliwe do osiągnięcia i proste w zastosowaniu. „W medycynie, jak i w życiu, najważniejsze jest, aby wiedzieć, co rzeczywiście jest prawdą” (s. viii). Jeśli się czegoś nie wie z całą pewnością, to należy to poznać, zrozumieć i nauczyć się. W naukach medycznych bardzo ważna jest weryfikacja wiedzy w kontekście nowych odkryć, nieznanych faktów i nowatorskich koncepcji, o czym Stratmann wielokrotnie na kartach swej książki przypomina.

Using Medicine in Science Fiction stanowi pozycję znaczącą zarówno dla dociekliwego miłośnika literatury fantastycznej, jak i dla badacza kultury popularnej, Stratmann bowiem prezentuje czytelnikom bogactwo wątków i elementów medycznych. Ponadto jego książka może posłużyć znacznie głębszym badaniom, służącym rekonstrukcji mechanizmów wzajemnego przenikania się nauki i literatury.

⁶ A.-M. Moulin, *Ciało wobec medycyny*, [w:] *Historia ciała*, t. 3. *Różne spojrzenia. Wiek XX*, red. J.-J. Courtine, przeł. K. Belaid, T. Stróżyński, Gdańsk 2014, s. 61.